

KẾT NỐI VỚI CHƯƠNG TRÌNH

HỌC SINH HỌC VỀ:

- Các giai đoạn tiến triển của xã hội nguyên thủy.
- Đời sống vật chất và tinh thần của người nguyên thủy.
- Vai trò của lao động đối với quá trình phát triển của con người và xã hội loài người thời nguyên thủy.

HỌC SINH HỌC ĐỂ:

1. Phát triển năng lực tìm hiểu lịch sử

- Quan sát, khai thác và sử dụng được thông tin của tư liệu lịch sử được sử dụng trong bài học.

2. Phát triển năng lực nhận thức và tư duy lịch sử

- Mô tả được sơ lược các giai đoạn tiến triển của xã hội nguyên thủy.
- Trình bày được những nét chính về đời sống của con người thời nguyên thủy trên thế giới và Việt Nam.
- Nhận biết được vai trò của lao động đối với quá trình phát triển của con người thời nguyên thủy và xã hội loài người.

3. Phát triển năng lực vận dụng

- Phân biệt được rìu tay với hòn đá tự nhiên.
- Giả định trải nghiệm cách sử dụng công cụ lao động.
- Sử dụng kiến thức về vai trò của lao động đối với sự tiến triển của xã hội loài người thời nguyên thủy để liên hệ với vai trò của lao động đối với bản thân, gia đình và xã hội.
- Vận dụng kiến thức trong bài học để tìm hiểu một nội dung lịch sử thể hiện trong nghệ thuật minh họa.

4. Hình thành những phẩm chất

- Ý thức được tầm quan trọng của lao động với bản thân và xã hội.
- Ý thức bảo vệ rừng.
- Biết ơn con người thời xa xưa đã phát minh ra lửa, lương thực,...

Bài
4

XÃ HỘI NGUYÊN THỦY

(2 tiết)

Học xong bài này, em sẽ:

- * Mô tả được sơ lược các giai đoạn tiến triển của xã hội nguyên thủy.
- * Trình bày được những nét chính về đời sống của con người thời nguyên thủy trên thế giới và Việt Nam.
- * Nhận biết được vai trò của lao động đối với quá trình phát triển của con người thời nguyên thủy và xã hội loài người.

Phần lớn thời kì nguyên thủy, con người có cuộc sống lệ thuộc vào tự nhiên. Có những điều kiện chúng tôi đang tìm hiểu với chúng ta ngày nay như dùng lửa để nấu chín thức ăn, chế tạo các công cụ, thêu dệt đường dệt vải, ... nhưng với người nguyên thủy thực sự đó là những bước tiến lớn trong đời sống.

I. CÁC GIAI ĐOẠN TIẾN TRIỂN CỦA XÃ HỘI NGUYÊN THỦY

Xã hội nguyên thủy kéo dài hàng triệu năm từ khi con người bắt đầu xuất hiện trên Trái Đất đến khi xã hội có giai cấp và nhà nước được hình thành. Trong hàng triệu năm tiến triển đó, loài người lệ thuộc nhiều vào tự nhiên. Con người ăn chung, ở chung và giúp đỡ lẫn nhau.

Dựa vào sơ đồ 4.1 và thông tin bên dưới, em hãy cho biết:

- Xã hội nguyên thủy đã trải qua những giai đoạn phát triển nào?
- Đặc điểm cốt bản trong quan hệ của con người với nhau thời kì nguyên thủy.

Bầy người nguyên thủy

Gồm vài gia đình sinh sống cùng nhau

Có sự phân công lao động giữa nam và nữ

Cộng xã thị tộc

Gồm các gia đình có quan hệ huyết thống sinh sống cùng nhau.

Đứng đầu là tộc trưởng.

Nhiều thị tộc sống cạnh nhau, có quan hệ họ hàng và gắn bó với nhau hợp thành bộ lạc.

Của cải chung, làm chung, hưởng thụ bằng nhau

Sơ đồ mô phỏng các giai đoạn của xã hội nguyên thủy

21

KHỞ ĐỘNG BÀI HỌC

Gợi ý 1: GV dùng phần dẫn nhập trong sách để dẫn dắt HS, yêu cầu HS đọc, trả lời các câu hỏi liên quan đến phần dẫn nhập.

Gợi ý 2: GV có thể khởi đầu bài học bằng cách đặt vấn đề: Nếu cuộc sống hiện đại biến mất: không có tivi, không có điện,... em sẽ sinh sống như thế nào? Đời sống của em lúc này có giống với con người nguyên thủy hay không?

Gợi ý 3: GV có thể sử dụng đoạn văn của E.H. Gombrich – **Chuyện nhỏ trong thế giới lớn** để hướng HS chú ý vào nội dung chính thể hiện trong phần dẫn nhập của bài học: “Một lúc nào đó, khi ta trò chuyện, khi ta ăn bánh mì hay dùng công cụ lao động, hay sưởi ấm bên bếp lửa, ta hãy nghĩ đến và biết ơn những con người từ thời xa xưa đó em nhé. Họ thực sự là những nhà phát minh tuyệt vời nhất của mọi thời đại”.

II. ĐỜI SỐNG VẬT CHẤT CỦA NGƯỜI NGUYÊN THUỶ

1. Lao động và công cụ lao động

– Lao động có vai trò như thế nào trong quá trình tiến hoá của người nguyên thủy?

– Dựa vào các hình 4.2, 4.4, 4.5, 4.6 và thông tin bên dưới, em hãy kể tên những công cụ lao động của người nguyên thủy. Những công cụ đó được dùng để làm gì?

– Quan sát hình 4.7, em có đồng ý với ý kiến: Bức vẽ trong hang Lascaux (Lascaux) mô tả những con vật là đối tượng săn bắt của người nguyên thủy khi họ đã có cung tên. Tại sao?

4.2 Rìu tay Tan-da-ni-a (Tanzania) châu Phi, 1,4 triệu năm tuổi

4.4 Tranh vẽ mô tả cách sử dụng công cụ lao động của người nguyên thủy

4.3 Tranh vẽ mô phỏng cách làm ra lửa

Ban đầu, người nguyên thủy chỉ biết sử dụng những mẫu đá vừa vụn cầm tay làm công cụ. Dần dần họ đã biết ghè một mặt hay hai mặt của hòn đá, tạo nên những công cụ lao động thô sơ. Các nhà khảo cổ học gọi đó là những chiếc rìu tay, mảnh tước.

Ở Việt Nam, công cụ lao động bằng đá của Người tối cổ được tìm thấy nhiều ở An Khê (Gia Lai), núi Đọ (Thanh Hoá).

Người tối cổ cũng đã biết tạo ra lửa để sưởi ấm và nướng thức ăn.

4.5 Rìu tay và mảnh tước núi Đọ (Thanh Hoá), khoảng 400 000 năm tuổi

22

HƯỚNG DẪN HOẠT ĐỘNG PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC PHẦN I

- Câu hỏi **phát triển năng lực tìm hiểu lịch sử** (khai thác và sử dụng được thông tin trong sơ đồ 4.1). Phát triển năng lực nhận thức và tư duy lịch sử (mức độ biết: xã hội nguyên thủy đã trải qua những giai đoạn nào?) và mức độ hiểu (Tìm ra những thông tin trong sơ đồ thể hiện mối quan hệ của con người trong thời kì nguyên thủy).

HƯỚNG DẪN HOẠT ĐỘNG PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC PHẦN II

– Hoạt động 1: Năng lực nhận thức và tư duy lịch sử – mức độ hiểu.

Đây là hoạt động được đánh giá mức độ *khó* vì HS phải tái hiện kiến thức trên cơ sở hiểu thông tin bài học và quan sát, khai thác tốt các tư liệu từ 4.2 đến 4.7.

Gợi ý hoạt động như sau:

Bước 1: Thời kì nguyên thủy bắt đầu cùng với sự phát triển của những công cụ lao động bằng đá nên còn được gọi là thời kì đồ đá. Công cụ lao động là bằng chứng lịch sử, cơ sở để chúng ta tái hiện và hiểu được vai trò của lao động trong xã hội nguyên thủy. Dựa vào các hình 4.2, 4.4 và 4.6, theo em làm thế nào chúng ta có thể nhận biết được hòn đá trong tự nhiên và hòn đá được chế tác? (ban đầu người nguyên thủy chỉ biết sử dụng những mẫu đá vừa vụn cầm tay để làm công cụ. Dấu vết của sự chế tác chỉ rõ từ khi có Người đứng thẳng. Những hòn đá được chế tác (có vết ghè đá ở một hoặc cả hai mặt – lưu ý thuật ngữ 38 trang 199) sớm nhất có niên đại cách ngày nay khoảng từ 2 triệu năm đến 1, 4 triệu năm (hình 4.2).

Bước 2: Công cụ đá phát triển như thế nào? công cụ thô sơ như rìu cầm tay hay mảnh tước (dùng để cắt gọt) dần dần họ biết dùng bàn mài để mài lưỡi rìu, họ cũng biết sử dụng cung tên trong săn bắt động vật.

Bước 3: Việc cải tiến công cụ lao động và lao động đã ảnh hưởng đến sự phát triển của con người và xã hội nguyên thủy: Nhờ cải tiến công cụ lao động, đôi bàn tay dần trở nên khéo léo hơn, cơ thể cũng dần biến đổi để thích ứng với các tư thế lao động. Con người đã từng bước tự cải biến và hoàn thiện mình.

– **Hoạt động 2: Năng lực tìm hiểu lịch sử – mức độ biết** (HS quan sát tư liệu và kể tên công cụ); **Năng lực nhận thức và tư duy lịch sử mức độ hiểu** (Những công cụ đó được dùng để làm gì?).

– **Hoạt động 3: Năng lực tìm hiểu lịch sử – mức độ biết** (HS quan sát tư liệu 4.7 và mô tả những con vật trong bức vẽ). **Năng lực nhận thức và tư duy – mức độ hiểu** (HS suy luận tại sao những con vật đó lại minh chứng cho việc người nguyên thủy đã có cung tên: những con vật chạy nhanh như hươu, nai, ngựa,... đã xuất hiện trong bức vẽ của người nguyên thủy).

HƯỚNG DẪN HOẠT ĐỘNG PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC PHẦN II (tt)

– **Hoạt động 1: Năng lực tìm hiểu lịch sử** (yêu cầu HS quan sát tư liệu 4.8, miêu tả nội dung bức tranh, trong đó nêu được phương thức lao động của người nguyên thủy ở Việt Nam chủ yếu phụ thuộc vào tự nhiên cũng như nêu vai trò của lửa đối với cuộc sống của họ).

– **Hoạt động 2: Năng lực tìm hiểu lịch sử** (chỉ yêu cầu HS nêu chi tiết trong bức hình cho biết con người đã biết thuần dưỡng, HS dễ dàng chỉ ra hình ảnh con người cưỡi trên lưng thú hay hình ảnh con người và động vật sống gần nhau). Tuy nhiên đây là câu hỏi GV cần mở rộng kiến thức tích hợp. Cách thực hiện như sau:

Bước 1: Các em hiểu thế nào là thuần dưỡng? GV có thể giới thiệu cho HS đọc thêm tác phẩm Hoàng tử bé của nhà văn Antoina De Saint – Exupery. Trong đó có đề cập đến một cách hiểu về thuần dưỡng. Tư liệu 4.9 diễn tả con người cưỡi trên lưng một con thú lớn là đã thuần dưỡng được động vật để giúp mình trong cuộc sống.

Bước 2: Trong bức vẽ trên vách hang (hình 4.9), miêu tả đời sống định cư của người nguyên thủy với hình ảnh rõ nhất là cảnh những con người đang cưỡi trên lưng thú và nhiều gia súc như bò, dê,... Điều đó chứng tỏ Sahara là vùng đất chứng kiến con người định cư, sinh sống, thuần dưỡng và chăn nuôi từ 10 000 năm trước. Vậy vào thời điểm đó, Sahara có phải là vùng đất sa mạc không?

Bước 3: GV hướng dẫn các em vận dụng kiến thức Địa lí để định hướng cho câu trả lời:

Sahara từng là vùng đất màu mỡ cách ngày nay 10 000 năm, nhưng ngày nay là một sa mạc lớn trên thế giới, không thuận tiện cho con người sinh sống. Những dấu vết để lại từ 10 000 năm trước qua những bức vẽ còn lại trong hang đá cảnh báo chúng ta về biến đổi khí hậu, nên chúng ta phải có trách nhiệm với thiên nhiên, môi trường sống.

Dần dần, người nguyên thủy biết mài đá để tạo ra công cụ lao động. Những chiếc rìu đá mài lưỡi của Người tinh khôn ra đời là một bước tiến đáng kể của công cụ đá. Tiến bộ hơn, Người tinh khôn còn biết sử dụng lao, cung tên. Nguồn thức ăn có được từ săn bắt động vật cũng phong phú hơn, bao gồm cả các loại thú rừng lớn, chạy nhanh.

4.6 Bàn mài và rìu mài lưỡi (văn hoá Bắc Sơn) khoảng 11 000 năm tuổi

Nhờ cải tiến công cụ lao động, đôi bàn tay dần trở nên khéo léo hơn, cơ thể cũng dần biến đổi để thích ứng với các tư thế lao động. Con người đã từng bước tự cải biến và hoàn thiện mình.

Em có biết?

Tại các hang động La-xô thuộc nước Pháp ngày nay, người nguyên thủy đã vẽ khoảng 600 hình ảnh động vật có niên đại khoảng 15 000 năm TCN. Các nhà sử học cho rằng nhiều con vật trong những bức vẽ là đối tượng săn bắt của người nguyên thủy khi họ đã có cung tên.

4.7 Hình vẽ trên vách hang động La-xô, Pháp

2. Từ hái lượm, săn bắt đến trồng trọt, chăn nuôi

- Quan sát hình 4.8, em hãy cho biết những nét chính về đời sống của người nguyên thủy ở Việt Nam (cách thức lao động, vai trò của lửa trong đời sống của họ).
- Những chi tiết nào trong hình 4.9 thể hiện con người đã biết thuần dưỡng động vật?

Người nguyên thủy sống lệ thuộc vào tự nhiên. Họ di chuyển từ khu rừng này đến khu rừng khác để tìm kiếm thức ăn. Phụ nữ và trẻ em hái lượm các loại hạt, quả. Đàn ông đảm nhận các công việc nặng nhọc, nguy hiểm như săn bắt thú rừng.

III. ĐỜI SỐNG TINH THẦN CỦA NGƯỜI NGUYÊN THỦY

Người nguyên thủy đã có tục chôn cất người chết. Trong nhiều hang động, người ta đã phát hiện ra nhiều mộ táng có chôn theo cả công cụ lao động.

Em hãy quan sát hình 4.11 và cho biết người nguyên thủy đã khắc hình gì trong hang Đông Nét?

Người nguyên thủy đã biết sử dụng đồ trang sức, biết dùng màu, vẽ lên người để hoá trang hay làm đẹp.

Đặc biệt, họ đã biết quan sát cuộc sống xung quanh và thể hiện ra bằng hình ảnh. Những bức tranh vẽ trong hang đá, những tác phẩm điêu khắc trên chất liệu đá, ngà voi... còn lại đến ngày nay, giúp chúng ta có thể hình dung phần nào đời sống vật chất và tinh thần của họ.

4.11 Hình khắc trong hang Đông Nét (Hoà Bình, Việt Nam)

4.10 Chân dung cô gái được chạm khắc bằng ngà voi, 26 000 năm tuổi, phát hiện ở Tây Nam nước Pháp ngày nay.

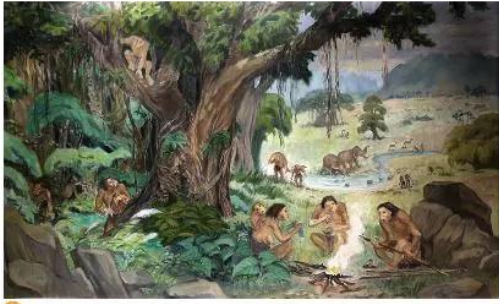

4.12 Chuỗi hạt vỏ ốc, xóm Thẩm (Quảng Bình) cách ngày nay khoảng 4000 năm

LUYỆN TẬP – VẬN DỤNG

- Em hãy nêu sự tiến triển về công cụ lao động, cách thức lao động của người nguyên thủy.
- Em hãy hoàn thành bảng dưới đây:

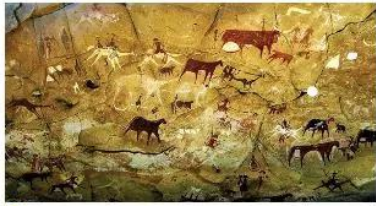
Nội dung	Người tối cổ	Người tinh khôn
Đặc điểm cơ thể	?	?
Công cụ và phương thức lao động	?	?
Tổ chức xã hội	?	?

44 Tranh vẽ mô phỏng cuộc sống của người nguyên thủy ở Việt Nam

Qua hái lượm, người nguyên thủy phát hiện những hạt ngũ cốc, những loại rau quả có thể trồng được. Từ săn bắt, họ dần phát hiện những con vật có thể thuần dưỡng và chăn nuôi.

Cùng với sự phát triển của công cụ đá mài, trồng trọt, chăn nuôi và thuần dưỡng động vật, người nguyên thủy đã bắt đầu đời sống định cư.

45 Hình vẽ trên vách hang đá ở sa mạc Xa-ha-ra (Sahara), cách ngày nay khoảng 10 000 năm

Dấu tích của một nền nông nghiệp sơ khai cũng xuất hiện rất sớm ở Việt Nam. Trong di chỉ văn hoá Hoà Bình (cách ngày nay khoảng 10 000 năm), các nhà khảo cổ học đã tìm thấy dấu vết những hạt thóc, vỏ trấu, hạt gạo cháy, có cả bàn nghiền hạt và chày.

Người nguyên thủy đã dần chuyển sang định cư, địa bàn cư trú cũng được mở rộng. Các nhà khảo cổ học đã tìm thấy những dấu tích của họ ở nhiều vùng khác nhau như Bà Trù (Quảng Bình), Cái Bèo, Hạ Long (Quảng Ninh), Quỳnh Văn (Nghệ An),...

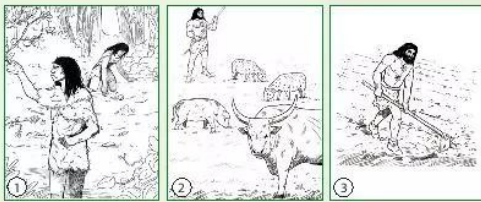
Vận dụng

3. Theo em lao động có vai trò như thế nào đối với bản thân, gia đình và xã hội ngày nay?

4. Vận dụng kiến thức trong bài học, em hãy sắp xếp các bức vẽ minh họa đời sống lao động của người nguyên thủy bên dưới theo hai chủ đề:

Chủ đề 1: Cách thức lao động của Người tối cổ.

Chủ đề 2: Cách thức lao động của Người tinh khôn.

HƯỚNG DẪN HOẠT ĐỘNG PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC PHẦN III

- **Hoạt động phát triển năng lực tìm hiểu lịch sử – mức độ biết:** Quan sát tư liệu, nhận biết thông tin tư liệu cung cấp hình mặt thú (bên phải), mặt người (bên trái). GV cung cấp thêm thông tin về việc con người đã biết quan sát cuộc sống xung quanh và thể hiện ra bằng hình ảnh. Đó là một trong những biểu hiện của đời sống tinh thần của người nguyên thủy.

HƯỚNG DẪN LUYỆN TẬP – VẬN DỤNG

Câu 1: Câu hỏi kiểm tra kiến thức.

- Sự tiến triển của công cụ lao động: công cụ ghè đẽo (riêu cầm tay), công cụ riêu mài lưỡi, riêu có tra cán, cung tên.
- Sự tiến triển của cách thức lao động: săn bắt hái lượm, trồng trọt, chăn nuôi.

Câu 2:

Nội dung	Người tối cổ	Người tinh khôn
Đặc điểm cơ thể	Thể tích não 850 – 1100 cm ³ .	Thể tích não 1450 cm ³ .
Công cụ và phương thức lao động	Riêu cầm tay, mảnh tước – săn bắt hái lượm.	Riêu mài lưỡi, lao, cung tên – săn bắt, trồng trọt, thuần dưỡng động vật và chăn nuôi.
Tổ chức xã hội	Bầy người	Thị tộc – bộ lạc

Câu 3: Câu hỏi mở. GV nên hướng HS cách trả lời tích cực và cụ thể: lao động luôn đóng vai trò quan trọng đối với xã hội loài người, mong muốn của mỗi cá nhân sau này sẽ trở thành người lao động chân chính trong những lĩnh vực nào?

Câu 4: Nên tổ chức thành một trò chơi lớn. Chia lớp thành 2 nhóm:

- Nhóm 1: Lựa chọn những hình ảnh về Người tối cổ và mô tả cách thức lao động của Người tối cổ.
- Nhóm 2: Lựa chọn những hình ảnh về Người tinh khôn và mô tả cách thức lao động của Người tinh khôn.